

І. М. Тохтарова, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) “БРУДНИХ” ГРОШЕЙ В УКРАЇНІ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ СКЛАДНИК

Висвітлено проблему легалізації (відмивання) “брудних” грошей як складника корупційних і злочинних діянь. Показано, що відмивання злочинних доходів становить складний процес, який містить безліч операцій, проведених різними методами, що постійно вдосконалюються. Розкрито моделі відмивання злочинних доходів. Проаналізовано механізми державного впливу на відмивання доходів. Пояснено передбачену законодавством України відповідальність за відмивання “брудних” грошей.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів; суспільно небезпечне діяння; корупція; господарські злочини; механізми державного впливу на відмивання доходів.

The article highlights the problem of legalization (laundering) of “dirty” money as a component of corruption and criminal acts; it shows that money laundering is a complex process that involves a number of operations carried out by different methods, which are constantly being improved; model of crime income laundering is disclosed; the mechanisms of state influence on the laundering of income is analyzed; responsibility for the laundering of “dirty” money, provided by Ukrainian legislation, is shown.

Key words: legalization (washing) income; socially dangerous action; corruption; economic crimes; the mechanisms of state influence on the laundering money.

Постановка проблеми. Визначення терміна “відмивання грошей” уперше зустрічається в Директиві Європейського економічного союзу “Про запобігання використанню фінансової системи для “відмивання” грошей (91/308/ЄЕС)” від 19 червня 1991 р. [1] У цьому документі зазначається, що “відмиванням грошей” є такими злочинними діями в міжнародному масштабі: перетворення і передача майна, знаючи, що це майно одержано в результаті злочинної діяльності або співучасті в такій діяльності з метою приховування або маскування незаконного походження засобів, або надання допомоги будь-якій особі, залученій до такої діяльності, з метою уникнення юридичних наслідків цієї діяльності; приховування або маскування справжніх джерел, місцезнаходження, розміщення, переміщення, належності прав або власності майна, знаючи, що таке майно одержано в результаті злочинної діяльності або співучасті в такій діяльності; придбання, володіння або користування майном, знаючи, що таке майно одержано в результаті злочинної діяльності або співучасті в такій діяльності; співучасть, надання допомоги, спроби щодо здійснення або надання допомоги в здійсненні, підбурюванні, сприянні або наданні порад щодо здійснення дій, зазначених у попередньому пункті [1].

Нині до “брудних” грошових коштів належать не лише доходи від наркобізнесу, але й доходи, одержані унаслідок торгівлі зброєю, людьми, контрабанди, викрадання людей, несплати податків та інших незаконних джерел. Саме собою “відмивання” грошей – досить

© **І. М. Тохтарова, 2015**

складний процес: доходи, одержані злочинним шляхом, проводяться через фінансову систему з метою приховання їх нелегального походження і надання їм вигляду законно одержаних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до проблеми відмивання “брудних” грошей зверталися З. М. Макаруха (правові засади співробітництва між Україною та ЄС у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму) [2], Л. М. Белкін (боротьба з відмиванням “брудних” грошей як чинник тінізації економіки) [3], С. А. Буткевич (відмивання грошей і корупція: актуальні проблеми протидії та шляхи їх вирішення) [4], В. К. Васенко та О. С. Челядіна (боротьба з легалізацією (відмиванням) незаконно отриманих грошей) [5], Є. І. Рибинський (діяльність міжнародних організацій з боротьби з відмиванням “брудних” грошей) [6] та ін. Водночас у цих та інших публікаціях по суті не висвітлювалася проблема відмивання “брудних” грошей у ході проведення міждержавних господарських операцій після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (політичної частини – 21 березня 2014 р., економічної – 27 червня 2014 р.).

Мета статті – висвітлення особливостей відмивання “брудних” грошей у процесі проведення міждержавних господарських операцій.

Виклад основного матеріалу. Поняття “брудні гроші” (англ. “dirty money”) і “відмивання грошей” (англ. “money laundering”) – терміни, що виникли в США в 30-ті рр. ХХ ст. у зв’язку з прийняттям у країні закону, який забороняв вільний продаж алкогольних напоїв. Одним із негативних наслідків “сухого закону” стала контрабанда алкоголю, доходи від якої вкладалися в розвиток мережі пралень, отримуючи таким чином легальний статус. Відтоді подібного роду операції отримали образну назву “відмивання грошей”.

Новий Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII “Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” закріплює таке визначення “брудних” грошей: це “доходи, одержані злочинним шляхом, – будь-яка вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передуює легалізації (відмивання) доходів, яка може складатися з рухомого чи нерухомого майна, майнових та немайнових прав, незалежно від їх вартості” [7].

Відповідно до ст. 4 Закону [7] до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов’язані з коштами (власністю), одержаними (здобутими) внаслідок вчинення злочину, спрямовані на приховування джерел походження зазначених коштів (власності) чи сприяння особі, яка є співучасником у вчиненні злочину, що є джерелом походження зазначених коштів (власності).

Згідно з Кримінальним кодексом України (далі – ККУ), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належить до злочинів у сфері господарської діяльності. Відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, передбачена ст. 209 ККУ. Ч. 1 ст. 209 ККУ кваліфікує легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як “вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмивання) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмивання) доходів” [8].

Відповідно до цієї статті, суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмивання) доходів, вважається таке, за яке ККУ передбачено основне покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян (за винятком діянь, передбачених ст. 212 і 212-1 ККУ), або діяння, вчинене за межами України, якщо воно визнається суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, за кримінальним законом держави, де воно було вчинене, і є злочином за ККУ, внаслідок вчинення якого незаконно одержано доходи [8].

Відмивання злочинних доходів – це складний процес, що передбачає безліч операцій, які проводяться різними методами та постійно вдосконалюються. Нині існує декілька моделей відмивання злочинних доходів, до найпоширеніших належать такі.

1. *Двофазна модель*, згідно з якою основними стадіями відмивання злочинних доходів є власне відмивання коштів (“money laundering”) і повернення в обіг (“recycling”). *Перша стадія* являє собою відмивання грошей, отриманих безпосередньо від вчиненого злочину. Відмивання першої стадії здійснюється шляхом обміну грошей на купюри іншого номіналу або інші види валют. На цій стадії здійснюються короткострокові операції. *Друга стадія* представлена середньостроковими й довгостроковими операціями, за допомогою яких попередньо відмитим грошам надається видимість отриманих із законних джерел, після чого вони вводяться в легальний економічний обіг.

2. *Трифазова модель* найпоширеніша і припускає виокремлення в єдиному процесі легалізації таких стадій: розміщення (“placement”), розшарування (“layering”) та інтеграція (“integration”). Зазначені три стадії можуть проходити одночасно або частково накладатися одна на одну. Це залежить від наявного механізму легалізації та вимог, що висуваються злочинною організацією.

3. *Чотирифазова модель*. Цей підхід до структурування процесу відмивання злочинних доходів використовують експерти ООН. Основні стадії легалізації: 1. Позбавлення від готівки й переказ її на рахунки підставних осіб. Такими особами можуть бути, наприклад, родичі злочинця. При цьому дотримується тільки одна умова: посередники повинні мати власні рахунки в банках. На цей час спостерігається тенденція до пошуку посередників, що мають виходи на міжнародні банки. 2. Розподіл наявних коштів. Вони реалізуються за допомогою скупки банківських платіжних документів та інших цінних паперів. На цій стадії створюється мережа інформаторів, які можуть повідомляти правоохоронним органам про незаконний обіг грошової маси. Як показує закордонний досвід, розподіл готівки часто здійснюється в пунктах обміну валюти, казино й нічних клубах. 3. Маскування слідів скоєного злочину. Перед злочинцем, що відмиває доходи, на цій стадії постає таке завдання: вжити всіх заходів для того, щоб стороння особа не довідалася, звідки отримано гроші та за допомогою кого вони розподілені в ті або інші установи/організації. З метою виконання цього завдання злочинці, як правило, застосовують такі прийоми: використання банків для відкриття рахунків, розташованих зазвичай далеко від свого місця роботи й мешкання; переказ грошей у країну проживання через кордон, але вже легально – з нових рахунків фірм або інших установ; використання підпільної системи банківських рахунків. 4. Інтеграція грошової маси. На цій стадії злочинні угруповання інвестують легалізовані капітали у високоприбуткові сфери й галузі бізнесу.

На жодному етапі зазначених моделей немає зв'язку з предикатним злочином, який диктує спосіб та механізм відмивання злочинних доходів. Через це слід ввести так звану “нульову фазу”, що пов'язана зі скоєнням предикатного злочину. Зокрема, у випадку корупції кошти одержуються готівкою, яка, відповідно, потребує подальшого розміщення у фінансовій системі, водночас розкрадання коштів за допомогою несанкціонованого доступу до рахунка суб'єкта господарської діяльності у сфері торгівлі потребує відповідної торгової операції для надання їй вигляду законності [9, 8–9].

Кабінетом Міністрів України і Національним банком України спільною Постановою від 11 березня 2015 р. № 99 “Про затвердження плану заходів на 2015 рік із запобігання та

протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” [10] передбачено вдосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Так у 2015 р. підготовлено та ухвалено проект Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 р., яким передбачається забезпечити здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення національного законодавства з метою подальшої імплементації положень Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF); вивчити питання щодо потреби внесення змін до Податкового кодексу України стосовно особливого порядку одноразового декларування фізичними особами коштів, майна та валютних цінностей для подальшого контролю за витратами і доходами громадян із застосуванням непрямих методів [10].

Також урядовий документ передбачає забезпечити мінімізацію ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, провести національну оцінку ризиків з урахуванням міжнародного досвіду. Заплановано забезпечити узагальнення інформації про виявлені схеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, з урахуванням набутого 2014 та впродовж I–III кварталів 2015 рр. досвіду компетентних органів іноземних держав, фінансових, контрольних і правоохоронних органів України для використання з метою запобігання вчиненню зазначених злочинів та довести її до відома суб’єктів первинного фінансового моніторингу шляхом розміщення на офіційних веб-сайтах Державного фінансового моніторингу та інших урядових структур України [10].

З метою підвищення ефективності діяльності правоохоронних та інших державних органів упродовж 2015 р. згідно із запланованими заходами проводяться спільні оперативно-розшукові заходи, зокрема в частині виявлення та припинення діяльності організованих груп або злочинних організацій, що здійснюють операції з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також заходи з підвищення ефективності досудового розслідування правоохоронними органами кримінальних правопорушень за ст. 209 і 209-1 ККУ [8].

Крім того, передбачено виявляти фінансові операції, щодо яких є достатні підстави для підозри в тому, що вони пов’язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму і дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території України або державного кордону [10].

Урядові структури з метою протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму в зовнішньоекономічній діяльності та запобігання незаконному перерахуванню коштів за кордон суб’єктами господарювання через офшорні зони, у тому числі з використанням “компаній-оболонки”, проводять перевірку наявності реєстрації та діяльності іноземних контрагентів шляхом обміну інформацією з компетентними органами іноземних держав, використання міжнародних баз даних [10].

Урядом заплановано забезпечити здійснення заходів з виявлення фактів надання представниками міжнародних терористичних та екстремістських організацій фінансової підтримки їх прихильникам на території України, у тому числі за рахунок легалізованих доходів, одержаних злочинним шляхом, та щодо виявлення представників незаконних збройних формувань, які діють на території іноземних держав, і припинення їх фінансової діяльності в Україні, спрямованої на протиправне одержання доходів та їх легалізацію [10].

Кабінет Міністрів працює над забезпеченням участі України в міжнародних заходах щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що здійснюються під егідою Групи з розробки фінансових

заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF), ЄС, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Світового банку, Міжнародного валютного фонду, в рамках міжнародних організацій універсального характеру, зокрема, ООН та її відповідних департаментів, підрозділів, комітетів, а також у робочих комітетах Егмонтської групи, Євразійської групи з протидії легалізації злочинних доходів або фінансуванню тероризму [10].

Крім того, 2016 р. передбачається забезпечити підготовку до проведення Комітетом експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL) наступного раунду оцінювання національної системи протидії відмиванню (легалізації) коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [10].

На виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС наша держава має намір до кінця 2015 р. забезпечити проведення роботи з підготовки та укладення міжнародних договорів про співробітництво з питань протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та сепаратизму.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму має міжнародний характер. Останніми роками сталося помітне зростання професіоналізму діяльності організованих злочинних формувань і витонченості схем з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Спостерігається процес виділення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, в окрему злочинну галузь. Така тенденція пов'язана, зокрема, з виходом на міжнародні ринки злочинних організацій з пострадянських країн. Тому для успішної боротьби з цим явищем потрібні зусилля всіх країн світового співтовариства. Боротьба з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму є досить актуальною проблемою на тлі боротьби з економічною злочинністю. Попри те, що економіка України потребує якнайбільше інвестицій, слід мати на увазі, що гроші неоднакові, їх вплив на економіку в позитивному чи негативному аспектах залежить від того, в чий руках вони перебувають. Усунення або, принаймні, нейтралізація умов, що сприяють вчиненню легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, потребує вдосконалення не лише кримінального законодавства, але й законодавства, що регулює діяльність підприємницьких структур, фінансово-кредитних установ та утворення дійового механізму виявлення злочинів цієї категорії та проведення розслідування, спираючись на досвід країн із розвинутою ринковою економікою.

Подальші дослідження порушеної проблеми вбачаються в аналізі виконання нашої державою плану заходів на 2015 р. із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2015 р. № 99 [10].

Список використаних джерел:

1. Про запобігання використанню фінансової системи для “відмивання” грошей (91/308/СЕС) від 19 червня 1991 р. [Електронний ресурс] : директива Європейського економічного союзу. – Режим доступу : http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_148
2. Макаруха З. М. Правові засади співробітництва між Україною та ЄС у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму [Електронний ресурс] / З. М. Макаруха // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – Число 3. – С. 170–176. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/vaau_2010_3_25.pdf

3. Белкін Л. М. Боротьба з відмиванням “брудних” грошей як чинник тінізації економіки [Електронний ресурс] / Л. М. Белкін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2. – С. 3–16. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/boz_2012_2_3.pdf

4. Буткевич С. А. Відмивання грошей і корупція: актуальні проблеми протидії та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / С. А. Буткевич // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2. – С. 88–97. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/boz_2012_2_13.pdf

5. Васенко В. К. Боротьба з легалізацією (відмиванням) незаконно отриманих грошей [Електронний ресурс] / В. К. Васенко, О. С. Челядіна // Право і безпека. – 2012. – № 2. – С. 89–94. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/Pib_2012_2_22.pdf

6. Рибинський Є. І. Діяльність міжнародних організацій з боротьби із відмиванням брудних грошей [Електронний ресурс] / Є. І. Рибинський // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 60. – С. 424–428. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/dip_2013_60_70.pdf

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

8. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

9. Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. – К. : Департамент фінансових розслідувань ; Державна служба фінансового моніторингу України, 2012. – 68 с.

10. Про затвердження плану заходів на 2015 р. із запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2015 р. № 99. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/99-2015-%D0%BF>